

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2010 KOVO 27 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 59(13)

Kukli Verbų sekmadienio šakelė

Galbūt ne veltui pačios didžiausios krikščioniškosios šventės savaip susietos su gamtos ciklu. Juk gamta, kaip ir žmogus – Dievo kūrinys, iš tos pačios žemės, iš to paties molio, iš Dievo dvasios, įkvėpusios kiekvieną grumstą, kiekvieną stiebelį. Užtat Vėlinės mums neretai siejasi su vėjais, keliančiais vėliavas kaip šilkinčius vėlių sparnus ir blaškančiais žvakių liepsneles – taip blaško žmogaus sielą galingas Dievo kvėpavimas, – Kalėdos, gniaužiamos ilgo, niūraus ir tamsaus lapkričio, persimetančio ir į žiemos pradžia, nušvinta kaip išsiilgtas šviesos stebuklas, o Velykos – svaiginantis bundančios žemės, pavasario kvapas, šventas Prisikėlimo džiaugsmas.

Bet prieš tai dar – Didžioji savaitė, liudijanti ne tik džiaugsmą, bet ir kančią, sielvartą, vienišumą ir žmogaus bejėgystę, netgi – vilties praradimą. Kristaus Prisikėlimas nebūtų toks šventas ir įstabus, jeigu prieš tai nepamatytume Jo kančios ir nevilties. Taigi ir Verbų sekmadienis – diena, kai įžengusi į miestą Kristų gyventojai pasitiko, linksmai mojuodami palmių šakelėmis – sykiu ir linksma, ir liūdna, nes Karaliaus laukia ne tik šlovė ir garbė, bet ir kančia.

Todėl Verbų sekmadienio kvapas dar nepanėši į tikro pavasario kvapą – jo vėjas dvelkteli mirtos ir kipariso kartumu. Galbūt todėl man tokia tikra atrodo šio sekmadienio verba – paprasta kadugio šakelė, kartais prie jos dar priglunda blindė ar karklas, savo pūkuotais pumpurais bandydamas sušvelninti aštrius kadugio spyglius. Orios ir spalvingos Vilniaus verbos, įmantriai supintos iš sausų žolelių, pamargintos įvairiaspalviais raštais, man panašesnės į indų maharadžų vėduokles, kurias pagarbiai laiko tamsiaodžiai tarnai, – kaip čia su jomis mojuosi, dar visos įmantrybės nukris...

O paprasta kadugio šakelė – kantri. Su ja ir mosuoti gali, ir pagal seną lietuvišką paprotį – namiškius paplakti: „Ne aš mušu, verba muša...“

Po ilgos ir sniegingos žiemos jau išsiilgome pavasario. Prabudimo iš miego. Iš sapno. Iš krizės. Iš neveiklumo – ir priversinio, ir to, kurį patys kartais susikuriame. Nes mums kartais atrodo, kad iš nevilties nėra išėjimo, kad džiaugsmas skirtas ne mums. Kad Dievo duotas gyvenimas – ne dovana, o našta. Tačiau Kristus gerokai palengvino šią naštą. Suteikė mūsų naštai prasmės. Pavasaris kvėpia ne vien kiparisu – amžino miego medžių – kartumu. Plūsteli gaivalingas bundančios žemės kvapas.

Verbų sekmadienis praneša mums žinią apie Prisikėlimą, apie galingą amžinojo gyvenimo viltį.

Rapolas Svirbelis

Kitame numeryje:

- Išeivijos dailės paroda Vilniaus Radvilų rūmuose.
- Knyga apie Moniką Mironaitę.
- Šv. Velykų poezija.

Redaguoja **Renata Šerelytė** rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Vilniaus verbos.

PRISIKĖLIMAS

Prisikėlimo metas.
Varpai atgauna širdis.
Atsiremi į medį –
ir vėl jautiesi tvirtas.

Vėl apynio – į dangų –
žalia malda per kartį,
vėl drebančioje rankoj
laikai teisybę karčią,

vėl mojiesi lig dugno
išgerti žemės atnašą...
O broli, lyg stebuklą
varpai tau grėsmę atneša

begarsę, nes užsikerta
apsimelavęs radijas.
Tėvynės tiek beliko tau,
kiek ją žinai praradęs.

Vladas Braziūnas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. **Rapolas Svirbelis**. Kukli Verbų sekmadienio šakelė.
- 2-as psl. **Stasys Goštautas**. Užrašai iš Cape Cod: išeivija dar gyva (V)
- 3-as psl. **Vytautas Visockas, Viktorija Daujotytė**. J. Marcinkevičiui – 80.
- 4-as psl. **Tatjana Baltušnikienė**. A. Čechovo herojai – Lietuvos scenoje.
- 5-as psl. **Anelė Butkuvienė**. Negrįžusi į savo svajonių žemę.
- 6-as psl. **Algis Vaškevičius**. Lietuvių rašytojai Šveicarijoje.
- 7-as psl. **Raimundas M. Lapas**. Menas pergyvena amžius.

Užrašai iš Cape Cod: išeivija dar gyva (V)

STASYS GOŠTAUTAS

Daug kas sakys, kad 65 metai išeivijos veiklos – pakankamai ilgas laikotarpis, kad tai praeitis, kuri baigia išnykti. Įdomu, kiek laiko liks atmintini išeivijos darbai ne tik Amerikoje, bet ir Lietuvoje. Kovo 11-ąją švęsdami nepriklausomybės 20-metį, žvilgtelkime atgal, grįžkime į dabartį, pagalvokime apie ateitį – apims nuostaba, kad mes dar prisimenami, kad po truputį perduodame palikimą naujai ateivių kartai. O juk dar plačiau nešnekėjome apie Australiją, Lotynų Ameriką, Europą, Kanadą. Visko neaprėpsi – ir nereikia. Svarbiausias faktas – iš visos išeivijos daugiausia pasižymėjo JAV lietuviai.

Kadaise, praėjus dešimčiai metų po pasitraukimo iš Lietuvos, jauni studentai, susirūpinę Lietuvos laisvę, pradėjo burtis ir ruošti programą, kuri pateisintų jų gyvenimą išeivijoje. Praėjus penkeriems metams po atvykimo iš DP lagerių, jie pradėjo burtis skirtinguose universitetuose, nuo Illinois ir Chicagos iki Harvardo ir Pensilvanijos, ir sukūrė įstatus, padėjusius sujungti studentus vienam darbui ir tikslui. Štai ką skelbia Lietuvių studentų santaros (atsiskyrusios nuo Studentų sąjungos) įstatų įžanginis žodis (turbūt Vytauto Kavolio padiktuotas iš Harvardo):

Kol gyvename svetimuose kraštuose, siekdami Lietuvos išvadavimo, tol kova dėl mūsų Krašto laisvės ir mūsų pačių lietuviškumo yra mus bendram darbui vienijančios programos kertiniai pagrindai. Į lietuviškumą mes smelkiamės laisvojo žmogaus keliu: per nuoširdų tiesos ieškojimą sau ir kitiems ir išipareigojimą žmogui. („Dirva“, 1954 m. spalio 14 d. Nr. 41).

Tai studentai, o paskui – profesoriai, mokslininkai, inžinieriai, rašytojai buvo įsisąmoninę visą laiką, ir kai vėliau jų pagalbos prirėkė Sąjūdžiui, jie visi neabejodami ėmėsi darbo, kuriam buvo paventę savo gyvenimą. Taigi išeivija dar gyva.

Jono Kuprio nuotraukos

Čikagos lituanistinės mokyklos mokiniai.

Prieš porą savaičių mano draugas Leonidas Ragas parašė puikų straipsnį, išryškindamas Santaros-Šviesos (kilusios iš Studentų santaros) vaidmenį išeivijos gyvenime ir jos bandymą palaikyti gyvą lietuviškumą okupuotoje Lietuvoje. Daug kartų jam sakiau, kad nustotų rašyti įdomius laiškus „Draugui“ ir rašytų straipsnius, kuriems jis turi talentą. Jo straipsnis apie Santarą-Šviesą („Draugas“, 2010 m. vasario 27 d.) tai įrodo, ir vilioosi, kad jų bus daugiau. Ačiū, Leonidai. Taip pat noriu pastebėti, kad nustojus eiti „Metmenims“ ir „Akiračiams“, „Draugas“ iškyla kaip tolerantiškas laikraštis, spausdindamas straipsnius ir apie ateitininkus, ir apie santariečius, apie išeivius ir apie ateivius – taip kadaise darė Balys Gaidžiūnas, redaguodamas „Dirvą“. Tai parodo, kad subrendome.

Lietuviai šiuo atžvilgiu yra tikri romantikai – jiems gimtojo krašto praeitis ir ateitis yra svarbesni už asmenišką gerovę. Jeigu prieš „Dainuojančią revoliuciją“ daug kam tas triūsas atrodė bergždžias, donkichotiška kova su vėjo malūnais, tai po to viskas pasiteisino.

Okupuotos Lietuvos komunistai mus vadino kvailiais, bukapročiais ir kitokiais gražiais žodžiais. Jų nustebimui, prieš 20 metų kažkas įvyko – ne tik išeivių, bet ir „užsispyrusių žemaičių“ dėka. Juk kiek kartų juos pardavė mūsų didieji kunigaikščiai, ir tiek kartų jie tuos okupantus išvijo! Ir šį kartą, visų mūsų nustebimui, okupantas neišlaikė ir pasitraukė.

Tad išeivijos vaidmuo buvo svarbesnis, negu jie patys manė. Tos simbolinės kovos dėka okupantai ir jų pakalikai turėjo skaitytis su Lietuvos gyventojais ir bandyti būti lietuviais ir dar patriotais. Atsižvelgdami į išeivius, jie statė Trakus ir leido enciklopedijas. Jeigu J. Kapočius išleidžia veikalą Bostone, kodėl jie negali to Vilniuje? Taip jie išleido beveik visus lietuvių klasikus – ir ne po tūkstantį egzempliorių kaip dabar, bet milžiniškais tiražais. O pardavinėjo po keliolika kapeikų. Tokiu būdu okupuoto krašto žmonės galėjo skaityti Maironį, Vaižgantą, Pietarį ir Donelaitį. Okupantai norėjo pasirodyti išeiviams ir pasauliui: „Žiūrėkite, ką mes darome, kokie mes geri, ko jūs norite iš mūsų? Juk ir laisvoje Lietuvoje tiek lietuviškų knygų ir dailės nebuvo!“

Taigi išeiviai, net patys to nežinodami, garbingai atliko savo pareigą ir dabar po truputį grįž-

ta į savo kraštą ir prisijungia prie tautos, dėl kurios gyveno ir turėjo garbę dirbti.

Per 65 metus praturtinome Lietuvą daugiau negu mes patys tikėjomės. Kiek laiko išeivijos palikimas bus svarbus Lietuvai, nežinau, bet tam tikra prasme jis yra unikali Lietuvos kultūros ir istorijos dalis, tokia kaip partizanų literatūrinis palikimas ir Sibiro tremtinių atsiminimai. Nežinau, ar egzistuoja panašios pabėgėlių nuo tironijos etninės grupės ir ko jos vertos. Daugelis emigrantų mažai ką paliko, pabėgę iš gimtinės. Gal jie greičiau ištirpo tautų katilė. Gal jie būtų pasiekę aukštesnį įvertinimą ir garbę kituose kraštuose, bet tai nebuvo jų pasirinkimas.

Tad negalime skųstis, kad išeivija gyveno be tikslo, kad jų niekas neįvertino ar juos pamiršo. Lietuva gražiai atsidėjo išeiviams už jų kūrybingumą. Dabar jau nėra ribų, kurios mus skirtų: mes – čia, jūs – ten. Visa išeivija ne tik grįžo į savo gimtinę, bet yra gyva tautos dalis – tarsi niekada nebūtų palikusi savo gimtinės.

Kūrybingiausiai mūsų išeivija pasirodė lietuvių literatūros darbuose ir, aišku, dailėje ir muzikoje. Turime talentingų, profesionalių kūrėjų, universitetų profesorių. Išeivija prisidėjo ne tik prie lietuviybės išlaikymo JAV, bet ir prie bendro naujojo krašto išsilavinimo.

Baigiant reikia priminti išeivijos sukurtas lituanistines mokyklas – institucijas, kuriomis naujieji emigrantai ne tik naudojami, bet ir jas atnaujina, moko ir veža į jas savo vaikus šeštadieniais, kartais – ir sekmadieniais, ir kol bus tos lituanistinės mokyklėlės gyvos, išeivija bus gyva. Kiek tos mokyklos išleido naujų bendruomenės darbininkų, sunku pasakyti. Žvilgtelkime, ką veikia išeivijos vaikai. Kaip mūsų draugų vaikai prisideda prie Bostono lituanistinės mokyklos? Jos vedėja ir daugelis mokytojų – išeivijos vaikai. Ne, sakykite ką norite, išeivija dar gyva!

Gal mes neturime naujų rašytojų ir dailininkų, naujų poetų ir skulptorių. Tačiau daug jų atvažiuoja iš Lietuvos. Neturėjome žurnalistų, tačiau jų atsirado, ir visai neblogų, iš naujųjų emigrantų, kurie galbūt kiek per daug vartoja svetimžodžių ir per mažai gerbia savo kalbą. Bet jie – yra, jie išmoks dirbti ir mus pavaduos. Išeivija atliko savo darbą. Nauji darbininkai prižiūri ir po truputį perima išeivijos nuosavybę, ją didina, gražina ir užpildo žiūrovų sales dainomis ir šokiais. □

Poetas, išmokęs mus tarti Lietuvos vardą

VYTAUTAS VIŠOCKAS

Kovo 16 d. Mokslų akademijos salėje įvyko pagrindinis minėjimas (jū buvo ne vienas), skirtas poeto Justino Marcinkevičiaus 80-mečiui. Jubilaitas įėjo į pagarbiai atsistojusių ir jam plojančių žmonių pilnutėlę salę. Tą pačią salę, kurioje 1988 m. birželio 3 d. pašauktas jis išėjo į „paskutinį XX a. lietuvių sukilimą, į Sąjūdį, ir nesislapstydamas atsistojęs jo gretose”.

Tą vakarą pirmas apie tai kalbėjo sąmojingai vakarui vadovavęs literatūros kritikas Valentinas Sventickas. Jis sakė, kad nėra reikalo susirinkusiems vardinti nei poeto kūrinį, nei titulą, nes jo vardas jau senokai tapo titulu, kuris žinomas visiems, o priklauso vienam. Justino Marcinkevičiaus kūryba buvo nelaisvos visuomenės Laisvė. Poetas turi Dievo dovaną gražiai ir laiku ištarti žmonių laukiamus žodžius. V. Sventickas Justiną Marcinkevičių pavadino išminčiumi.

Kai prie mikrofono priėjo pats jubilaitas, jis irgi prisiminė šią salę, kurioje tą atmintiną birželio 3-ąją sutilpo tiek daug žmonių. „Atsitiko taip, kad Mokslų akademijos bendruomenė išrinko ir mane į savo būrį, – sakė Justinas Marcinkevičius, – ir todėl aš jaučiuosi turįs teisę čia susitikti su savo draugais, su visais tais, kuriems dar esu įdomus. Nuo ko galėčiau pradėti? Šiaip jau aš mėgstu skaityti eilėraščius. Bet mano kūryba – eilėraščiai, poezija – aprėpia tiek daugiau negu galiu per vieną vakarą perskaityti. Ne taip seniai, lengvai susirgęs ir iš neturėjimo ką veikti, pabandžiau suskaičiuoti, kiek eilėraščių esu parašęs. Pasirodė, kad apie pusantro tūkstančio. Pats suprantu – per daug. Parašiau ne vieną

sukūręs poetinių dramų, kurios, mano supratimu, neblogai laikėsi Lietuvos teatruose. Rašiau ir vaikams. Taip gera paimti į rankas ir paskaitinėti poemėlę „Grybų karas”. Leidėjai mano kūrinius vaikams leidžia iki šiol; manau, kad „Grybų karas” – pats populiariausias mano kūrinys.” Poetas šypsojosi, o salė linksmai juokėsi.

„Esu agrarinės kultūros augintinis. Per visą savo gyvenimą nepajėgiu šito nei užmiršti, nei atstumti, – kalbėjo Justinas Marcinkevičius. – Ta kultūra sugulė širdyje, jausmuose, patirtyje kaip labai reikšmingas klodas, kuris mane augino nuo pat vaikystės. Esu dirbęs visus žemės lauko darbus.”

Poetas mintinai perskaitė kelis įvairiais laikotarpiais parašytus eilėraščius, paskui juos skaitė aktorė Gražina Urbonaitė (poemą „Donelaitis”), Dalia Jankauskaitė, Aldona Daučiūnienė; dainas dainavo prof. Juozas Rimas, vokalinis ansamblis „Balsai” ir kt.

Justiną Marcinkevičių daug kas sveikino, įteikė gėlių, bet kalbėjo labai trumpai, nes prieš tai Valentinas Sventickas buvo išpėjęs: poetas tiesiog maldavo, kad sveikinimų turas būtų kuo trumpesnis. Kiekvienas, pasiryžęs ilgai gražbyliauti, turi būti įsitikinęs, kad kalba gražiau negu Justinas Marcinkevičius. Trumpiausios kalbos autorius gaus prizą. Todėl lakoniški buvo visi. Štai ministras pirmininkas Andrius Kubilius tepasakė: „Kaimyne, didysis poete, ačiū!” Prezidentas Valdas Adamkus buvo dar lakoniškesnis: „Ačiū”.

Literatūrologė, filologijos mokslų daktarė profesorė Viktorija Daujotytė kalbėjo nemažai, tačiau gražbyliavimo konkurse nedalyvavo. Man regis, kalbėjo ji ne tik gražiai, bet ir labai prasmingai, kaip ir dera tokia išskilinga proga, todėl jos tekstą siūlome tiems, kurie kovo 16 d. negalėjo ateiti į Mokslų akademijos salę nusilenkti poetui, išmokiusiam tarti vardą Lie-tu-va. □

J. Marcinkevičius dalija autografus.

Kaip kalbėti ir kaip išgirsti:

Justino Marcinkevičiaus aštuoniasdešimtmečiui

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Ištariame Justiną Marcinkevičių ir ištariame beveik šešis dešimtmečius – gyvenimą, kuris buvo, gyvenimą, kuris yra kūryba. Vienam žmogui, o iš jo ir mums. Ištariame jau vyriausią mūsų žemės kartą, XX amžiaus, neteisėtą grobimų, karų, konclagerių, kruvino pokario augintinius čia – Lietuvoje. Ir ištariame labai taikų žmogų, santarvės, netgi kompromiso žmogų – Justiną Marcinkevičių. Ne karį, o greičiau žemdirbį ir iš žemdirbių genties iškilusį žinį. Poetą, kuriam buvo lemta prisijungti prie romantizmo suformuotos Adomo Mickevičiaus, Maironio, Vinco Mykoloaičio-Putino kultūrinės tradicijos, reiškiosios ir tebereiškiančios poeto ir jo artimiausios bendruomenės glaudžiausią ryšį. Ryšį, kuris intensyvina kūrybą, lengvina sunkią pareigą, bet įpareigojimai ir sukausto, apriboja tą laisvės dalį, kuri kyla iš giliausių asmens savasties gelmių. Justinas Marcinkevičius – lietuvių tautos, lietuvių kalbos poetas, įstengęs savo tautos labai padaryti tiek, kiek leido pačios tautos ir jos kalbos galimybės, sutelktos unikalios asmenybės, jos patirties. Poetas, sutikęs su tais kompromisais, kuriuos, praėjus dešimtmečiui po karo, rinkosi didžiama tautos, labai nukraujavusios, bet dar gyvybingos, daug ką savo dvasioje išlaikiusios iš *anos Lietuvos*. Neužmirškime – Justinas Marcinkevičius ne tik Lietuvos pradžios mokyklos, bet ir Prienų „Žiburio” gimnazijos gimnazistas, anksti mirusi ir niekad neužmiršta motina norėjo jį pamatyti kunigu... Lyg būtų dar galėjęs kartotis Vinco Kudirkos, Jono Biliūno ratas.

Iš lietuvių kalbos, išmoktos ir kultūriškai derlingame Sūduvos ir Dzūkijos paribyje, Justinas Marcinkevičius nelaisvu laiku savo tautai pastatė *katedrą*, kiek buvo įmanoma, sugražino istoriją, jos pradžią su Mindaugu, pirmąją knygą su Mažvydu, geležies prabudimą su Donelaičiu, didžiausią lietuvių tautos sukilimą su Simonu Daukantu.

Sukūrė – kaip ir Maironis – savo poetinę geografiją – su šventuoju Nemunu, bet ir su basom išvaikšiotu, išartu, išmylėtu peizažu. Sugrįžo prie lietuvių liaudies dainų. Ant žilaplaukių dainuotojų galvų uždėjo neblėstančios šlovės vainiką.

Ne karys, ne kareivis iš prigimties, bet pašauktas išėjo į paskutinį XX a. lietuvių sukilimą, į Sąjūdį, nesislapstydamas atsistojęs pirmose jo gretose. Nors galėjo kaip jo sukurtas Daukantas ištarti – aš pats vienas esu sukilimas. Ką gi – jau buvo sukilime *buvęs*. Jau buvo ištaraš – 1974-aisiais: „Eik taip, kaip eina laisvė” („Kaip laisvė”). Jau buvo pajutęs sukilimą taikiame dainos visuotiniame: „Į kiekvieną krūtinę / po žodį įdėsiu: / tai dainuos vyrų širdys, kai per Lietuvą eis” (1978). Ir dar anksčiau: „Katedroje”, parašytoje 1970-aisiais. Sąjūdžio grupės žmonės kaip ir šio vardo dramos menininkai slapstydami eina posėdžiaiuti į Katedros požemius, taip pat ginčijasi, pykstasi, ieško teisybės. Taip, kūrėjo sąmonė daug kam užbėga už akių. Taip pat ir žmonių lūkesčiams. Tik vieno netesėjo Justinas Marcinkevičius – nepateisino žmonių lūkesčių, nesutiko būti renkamas prezidentu, net pabandyti nesutiko.

Aukščiausia Justino Marcinkevičiaus kūrybinė rezistencija yra *Donelaitis*, ne tik poema, bet ir bendresnė tema. *Geležies* glūdėjimo žemėje, geležies prabudimo. Išlaukti, sulaukti tinkamo laiko – ir iškilti iš žemės. Vėl ir vėl. Paties poeto mintis: „Su ‘Donelaičiu’ užčiuopiau istorijos erdvę, galimybę prisidengti, mąstyti analogijomis” („Triūsas savo sode”).

Nuojuota: Justinas Marcinkevičius per mūsų laisvo gyvenimo dvidešimtmetį gal būtų rašęs kitaip negu rašo dabar. Gal būtų tęsęs istorines temas, gal būtų rašęs savąjį „Pono Tado” variantą – eiliuoto pasakojimo galimybės ir „Dvidešimtajame pavasaryje” jau yra didelės. Galėjo Mickevičių versti, galėjo ir „Kalevalą”, ranka ją tris kartus perrašęs. Bet naujuoju laiku pasisuko kita linkme – po išgventų sunkių situacijų, kaltinimų rašyti taip, lyg nieko nebūtų atsitikę, nebuvo įmanoma,

nors gal ir guodžia poeto žodžiai – „niekada nemėčiau akmens atgal...”.

Išėitis tada lieka viena – gilyn, į save, iš Vergilijaus, antikos išmintingo poeto, suskambant *carmina minora* tonams. „Ar knyga ‘Carmina minora’ – tai posūkis jūsų kūryboje?” – kartą paklausė žurnaliste. „Be abejo. Aš tikrai kitas. Ir mažas, ir liūdnas”, – vienas tiesiausių ir gražiausių dažnai kalbinamo poeto atsakymų. Dešimtmetis – *kito, kitokio* Justino Marcinkevičiaus. „Dienos drobule”, „Naktį užkluptas žaibo”.

Prasitarė apie lyrikos rinkinį, kurį greičiausiai pavadinsias „Galulauke”. Nors vardas pasikeitė į „Naktį užkluptas žaibo”, *galulaukės* prasmės buvo mąstytos, svarstytos.

Nors *kitokumo* arba dar vieno raidos momento pradžią Justinas Marcinkevičius sieja su „Galulauke”, su knyga „Naktį užkluptas žaibo”, bet pradžia anksčiau – pirmieji pėdsakai „Žingsnyje” (1998), jau ryškiai matomi poemoje „Carmina minora”, pasirodžiusioje amžių ir tūkstantmečių sankirtoje – 2000-aisiais. *Mažosios, liūdnosios* eilės. Programa, programinis pasitraukimas nuo didelių, aukštų siekinių prie mažo ir liūdno. Dvasinės būsenos kitimas po „Pareiskimo”, parašyto 1990-ųjų vasarą, kad pasitraukia iš bet kokios politinės veiklos: „Nenoriu dalyvauti moraliniu terorizmu, šmeižtu ir insinuacijomis pagrįstoje politinėje veikloje”. Bet insinuacijos tęsiasi. Pastangos sumenkinti Justino Marcinkevičiaus svarbą ne tik kultūrai, bet ir nepriklausomai Lietuvos valstybei atsispindi ir 2001-aisiais metais Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleistoje „Literatūros enciklopedijoje”; joje neužmiršta paminėti, kad poetas yra buvęs LRS valdybos sekretorius ir pirmininko pavaduotojas, kažkada apie 1960-uosius, bet ne užsiminta, kad jis buvo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, vienas iš Sąjūdžio moralinių autoritetų, atidaręs Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio steigiamąją suvažiavimą ir ištaraš: „Pagaliau atėjo ta diena.

ČECHOVO HEROJAI – ĮSIMYLĖJĖLIAI LIETUVOS SCENOJE

Kovo 27-oji – Tarptautinė Teatro diena

TATJANA BALTUŠNIKIENĖ

Šiemet visas tarptautinis literatų, teatro kinematografininkų pasaulis žymi 150-ąsias Antono Čechovo (1860–1904) gimimo metines, todėl atmintyje atgimsta jo, rusų literatūros klasiko, didžiojo prozininko ir dramaturgo kūriniai vaizdai, įamžinti garsiuose mūsų laikų Lietuvos režisierių spektakliuose. Tai pelnę pasaulinę šlovę Eimunto Nekrošiaus „Dėdė Vania“ (1986) ir „Trys seserys“ (1995), taip pat – Rimo Tumino „Vyšnių sodas“ (1990), simbolizuojantys naujojo teatro mąstymo erą Nepriklausomoje Lietuvoje, o dar anksčiau – Kauno dramos teatre E. Nekrošiaus patatytas „Ivanovas“ (1978), o dar vėliau – virš Kauno scenos praskriejusi modernioji Jono Vaitkaus „Žuvėdra“ (2001), atidavusi dosnią duoklę „sidabro amžiaus“ estetikai: XIX ir XX amžių sandūroje suklostėjusiam ir praturtėjusiam naujomis filosofinėmis išvalgomis ir meninėmis formomis rusų menui. Tą laikotarpį ženklina ir nūdien plačiai žinomi, skaitomi, verčiami simbolistų Aleksandro Bloko, Valerijaus Briusovo, Konstantino Balmonto eilėraščiai, akmeizmo atstovų Anos Achmatovos, Nikolajaus Gumiljovo, Osipo Mandelštamo, imazinisto Sergejaus Jesenino ir futuristo Vladimiro Majakovskio poezija, rūsti realistinė Ivano Bunino, Maksimo Gorkio, Aleksandro Kuprino proza, aktorės Veros Komisarževskajos vaidyba, K. Stanislavskio ir genialioji „biomechanikos“ išradėjas Vsevolodo Mejerholdo režisūra, dailininko Aleksandro Benua scenovaizdžiai, Sergejaus Diagilevo menotyros darbai, idėjos ir nuo 1907 m. rengiami „Rusų sezonai“ užsienyje, muzikinės kompozitoriaus Aleksandro Skriabino poemos, šlovinančios asmenybės laisvę.

Tokioje aukštoje meninių atradimų kupinoje istorinėje erdvėje užgimė bei gyvavo psichologinės – romaninio pobūdžio A. Čechovo dramos. Jo dramų personažai – rusų dvarininkijos bei inteligentijos atstovai, dažniausiai europietiška išsimokslinę, bet gyvenantys gūdžioje provincijoje, nuolat tikisi likimo permainų, trokšta prasmingesnių saviraiškos galimybių ir, žinoma, asmeninės laimės. Bet nesulaukia nei vieno, nei kito... Kiekvienam skirta sava kartybės taurė. Esminėse Čechovo pjesių kolizijose ir jo herojų meninėje prigimtyje vyrauja aukštos, taurios meilės sąvoka. Ir toji išsvajota meilė tampa čechoviškos estetikos kertiniu akmeniu. O lyrinėje Čechovo dramų erdvėje aptinkame gražų „sidabro amžiaus“ stygų skambesį: ir akmeizmui būdingą natūralių jausmų poetizavimą, ir simbolistų deklaruotą didžiulę individualaus emocinio išgyvenimo vertę, nykstančių „bajorų gūžtų“ ilgėjimąsi, subtilią subjektyvių nuotaičių išraišką... Čechovo dramų meilės istorijos giminingos realistinei Ivano Bunino prozai – novelių ciklui „Tamsios alėjos“, sukurtam 1943-aisiais, emigracijoje, bet pasakojančiam būtent apie tuos laikus, kada gyveno ir Čechovo dramų herojai, kurių likimuose taip pat vyrauja lemtingos meilės tema.

Iš esmės Čechovas yra neprilygstamas neįgyvendinamų svajonių apie asmeninę laimę dainius, ir visi pagrindiniai jo pjesių herojai yra beviltiškai nelaimingi. Bet lietuviškuose spektakliuose įsiminė aistringai suvaidinti epizodai, jausmais žaižaruojančios scenos, kai pjesėse numatyti (nelaimingo) likimo galiai personažai – atlikėjų dėka – priešpastato tokią jausmų galią, kad vaidmenyje tarsi atsiveria turintis savąją prasmę „antrasis siužetas“, skirtas kaip tik laimės sąvokai įkūnyti.

Toks ypatingo dvasingumo sklindinas buvo E. Nekrošiaus spektaklyje „Trys seserys“ Veršinino – Algirdo Latėno ir Mašos – aktorės Aldonos Bendoriūtės duetas. Šių Čechovo herojų abipusė meilė – iš pirmo žvilgsnio – iš anksto dramatiškai pa-

Petras Venslovas ir Virginija Kochanskytė „Ivanove“ (rež. E. Nekrošius)

smerkta, kadangi jis vedęs, o ji ištekėjusi, – vis dėlto atrodė gyvybingai triumfuojanti ir nuostabiai graži, tyra, pati sau teisi. Beje, toji meilė, anot siužeto, truko netgi ketverius metus – atlaikė tam tikrus išbandymus kasdienybėje. Ekspresyvi, kilni A. Bendoriūtės Maša ir A. Latėno vaidyba, kupina grakščių, tikslų psichologinių niuansų, gynė ir apgynė šių herojų teisę į laimę, kuriai neišvengiamas išsiskyrimas bus skaudi kliūtis, bet nebūtinai visų santykių nutraukimas. Juk jie galės rašyti vienas kitam laiškus, kaip nors matytis ateityje, kaip, tarkim, Čechovo apsakymo „Dama su šuniuku“ herojai. Ne veltui Čechovas paskelbė

Eglė Gabrėnaitė-Ranevskaja „Vyšnių sode“ (rež. R. Tuminas)

meilės jausmą natūraliausia žmogaus sielos būsena.

XX a. pradžioje Vilniuje Jaunimo teatre aktorius ir režisierius Algirdas Latėnas pastatė „Žuvėdrą“ su kino ir scenos žvaigžde Ingeborga Dapkūnaite Ninos Zarečnajos vaidmenyje. Priešingai visoms tradicijoms, šios lietuviškos ir tam tikra prasme unikalios „Žuvėdros“ kūrėjai į Ninos likimą (norą tapti aktore, meilę rašytojui Trigorinui ir netgi jo išdavystę) pažiūrėjo ne tik pozityviai, bet apskritai optimistiškai. Visos Ninos vaidmens atlikėjos išties šimtmetį apverkdavo tos romantiškos, naivios, provincialios merginos dalią, o štai nepakartojamoji Ingeborga Dapkūnaitė didžiavosi savo heroje, rodė ją besant akylą, žavingą, emancipuotą moterį, kuri su jai būdingu atkaklumu daug ką pasiekė, o ateityje pasieks dar daugiau. Ninos talento klausimą (pjesėje labai svarbų) A. Latėnas puikiai išsprendė, pasakęs, kad čechoviškoji Nina talentinga lygiai tiek, kiek ir ją vaidinanti artistė. O I. Dapkūnaitės talentas akivaizdus. Ji sėkmingai filmavosi Lietuvoje, Rusijoje, JAV, Anglijoje... Visomis vaivorykštės spalvomis

žaižaravo Ninos (I. Dapkūnaitės) ir Trigorino (Arūno Storpriščio) pirmasis duetas, kur Nina – grakšti, pasidabinusi puošnia šviesia suknele ir plačiakrašte skrybėle – tikra „sidabro amžiaus“ poeto svajonė – žaismingai kerėjo prozininką Trigoriną, tarsi atsisveikindama laimingos ateities vardan su jaukiu gimtuoju bajorišku kampeliu „užburto ežero“ fone.

Panašiai skambėjo Ivanovo (aktoriaus Petro Venslovo) ir Sašos (aktorės Virginijos Kochanskytės) duetas E. Nekrošiaus Kauno dramos teatre statytame „Ivanove“. Tik čia buvo mažiau postmodernistinės ironijos, būdingos A. Latėno „Žuvėdrai“, ir kur kas daugiau postmodernistinės tragiškos pasaulėjautos. Jauna, energinga, ryžtinga Saša įnirtingai stengiasi įtikinti jos mylimą, viskuo nusivylusį Ivanovą judviejų laimės galimybe ir, nepaisydama slogių jo nuotaičių bei vidinio pasipriešinimo, netgi kategoriško nepritario joms „bendrai idėjai“, ji šventai tiki Ivanovo tariamais žodžiais, siūlo jam bėgti kartu į Ameriką. Aname „Ivanove“ didingai skambėjo ne tik įžymioji Čechovo dramų potekstė, kiek patsai tekstas – psichologiškai prisodrintas, liūdno poetiškumo kupinas... Skambėjo puikių atlikėjų dėka: juk ir P. Venslovas, ir V. Kochanskytė – ir aktorystės, ir raiškaus skaitymo meistrai, parengę daug poezijos vakarų, nenuilstantys deklamacijos meno Lietuvoje puoselėtojai.

Bet jeigu Nina „Žuvėdroje“ tam tikram laikui visgi tapo Trigorino gyvenimo drauge, jeigu Ivanovas, tapęs našliu, jau ruošėsi vedyboms su Saša (nusižudė pakeliui prie altoriaus), tai pjesės „Dėdė Vania“ herojės, kaimo dvarininkaitės Sonios Serebriakovos meilė gydytojui Astrovui, anot autoriaus, yra visiškai beviltiška, pasmerkta žūti merginos sielos gelmėse. E. Nekrošiaus spektaklyje „Dėdė Vania“ (1986), kur Sonią vaidino Dalia Overaitė, o Astrovą – Kostas Smoriginas, jų klasika tapęs duetas, vaidintas blankioje priešaušrio šviesoje, prie trapios etažerės, kurios viduje degė vieniša žvakė, ir jos atšvaituose Sonios ir Astrovo veidai atrodė nepažįstamai paslaptingi, o jų pašnibždomis tartas frazes pagarsindavo etažerėje įmontuoti mikrofonai... Tam įkvėptam D. Overaitės ir K. Smorigino scenos dialogui, kurio turinys – neišpasakyta moters meilės galia, epigrafu tiktų Henriko Nagio eilės: „Apkabinkime rankomis saulę – teneateina naktis“.

Nuostabiame Rimo Tumino „Vyšnių sode“ nuo premjeros 1990-aisiais iki šiol pagrindinį Ranevskajos vaidmenį vaidina lietuvių scenos ir ekrano žvaigždė Eglė Gabrėnaitė. Jos Ranevskajos įvaidžio esmė – ilgesingas, lyrinis monologas, skirta scenoje nesirodančiam, aistringai mylimam žmogui, kuris gyvena Paryžiuje, kur ji metėsi važiuoti, pardavusi savo apleistą, sunykusį vyšnių sodą. Akmeistinė Ranevskajos sceninio portreto aureolė – natūraliųjų jausmų prerogatyva, o vaidmens tema – naujųjų laikų moters teisė į laimę, kuriai, beje, nėra jokių kliūčių, kad tik tasai mįslingas paryžietis ją, Ranevską, mylėtų. Ką gali pamilti Gabrėnaitės įkūnyta akinamai graži, gyvybingumu trykštanti, elegantiška, įnoringa rusė dvarininkė?.. Visi aplinkui jos išrinktąjį koneveikia – vadina „alfonsu“, aferistu, melagiu, klastingu suvedžiojotoju, kuriam neva rūpi tik jos pinigai... Bet ar ne prancūzai sako – meilei pinigai neturi reikšmės?.. Štai ir tenka abejoti Čechovo tekste skambančiais apibūdinimais. Manding, tas Ranevskajos mylimasis yra žmogus įdomus, neeilinis: gal jis prancūzų poetas ar dailininkas, gal rusų emigrantas, gal iš tikrųjų vieno ar kito G. de Maupasant'o herojų dvynys...

Uždavusi tą klausimą gerbiamai aktorei, išgirdau tokį netikėtą Eglės Gabrėnaitės atsakymą: „Tasai žmogus Paryžiuje – verčiau tebus Ranevskajos fantazija, išsvajotas, o ne realus asmuo“. O gyventi svajone – visados kilnu. □

Negrįžusi į savo svajonių žemę

ANELĖ BUTKUVIENĖ

Mitologinis Antikos herojus Odisėjas, įamžintas didžiojo Homero, po Trojos karo dvidešimt metų klajojo, kol grįžo į savo gimtąją Itakę. Daugelio XX a. vaikų, istorijos kataklizmų išblokštų iš savo gimtųjų vietų, likimai buvo daug tragiškesni negu Odisėjo. Jiems niekada nebuvo lemta sugrįžti į savo žemę. Viena iš jų, patyrusių karčią ir sunkią iševystės, tremties, benamystės dalią, buvo dailininkė Sofija Dembovskytė-Romerienė (1885–1972).

Vaikystė ir jaunystė

Sofija gimė 1885 m. vasario 16 d. Dorpate (dabar Tartu) Matildos Grose ir Tado Dembovskio šeimoje. Tėvas buvo kilęs iš pasiturinčių bajorų. Dukters gimimo metais jis apsigynė medicinos daktarą ir dirbo Dorpate asistentu chirurgijos klinikoje. Motina – kilusi iš turtingų Krokuvos pirklių. Kai dukrai buvo treji metukai, tėvai persikėlė į Vilnių. Čia Tadas Dembovskis įkūrė privačią chirurgijos ir ortopedijos kliniką ir tapo vienu garsiausių gydytojų mieste.

Mergaitės polinkis į dailę išryškėjo dar ankstyvoje vaikystėje. Mylintys ir supratingi tėvai jo ne tik neslopino, bet ir skatino. 1900 m. ji pradėjo lankyti Ivano Trutnevo piešimo mokyklą, vėliau mokėsi privačioje Elenos Rómerytės tapybos mokykloje.

Sofija Dembovskytė-Romerienė. Autoportretas.

Būdama šešiolikos, mergina susižadėjo su kilmingu gražuoliu, tėvų požiūriu visai netinkamu kandidatu į žentus. Sužadėtuviams jie nedarė kliūčių, bijodami priešingos dukters reakcijos, nes draudžiamas vaisius visada labiau trokštamas. Tėvai priėmė saliamonišką sprendimą – išsiųsti dukrą į užsienį mokytis dailės. Matyt, susižavėjimo būta nelabai stipraus, nes dukra su džiaugsmu išvažiavo studijuoti į Miuncheną. Čia Dembovskytė mokėsi pas garsius dailininkus, vertinusius jos besiskleidžiantį talentą. Neilgai pasimokiusi Miunchene, 1903 metais Dembovskytė išvyko į Paryžių. Jos mokytojai ir Miunchene, ir Paryžiuje suformavo tvirtus realistinio vaizdavimo pagrindus, kuriems ji liko ištikima visą gyvenimą. Iš Paryžiaus 1905 m. Sofija persikėlė į Krokvą, kurioje toliau mokėsi

dailės. Krokuvoje mergina išgyveno nelaimingą meilę savo vaikystės žaidimų Zakopanėje, kurioje Dembovskiai vasarodavo, draugui Stanislavui Ignacui Vitkievičiui (Vitkacui), vėliau tapusiam vienu iš modernistinės Lenkijos dailės ir literatūros ideologų. Po kelių metų Vitkievičius bandė susigrąžinti Sofijos meilę, bet buvo per vėlu...

1906 m. jaunoji dailininkė grįžo į Vilnių, į tėvų namus. Ji įsirengė studiją ir intensyviai tapė, su savo darbais dalyvavo keliose parodose. 1907 m. Sofija susipažino su Žemaitijos bajoru Eugenijumi Rómeriu, kilusiu iš garsios giminės, kurios šaknys buvo vokiškos ir siekė XIII a. (XVI a. Rómėriai įsikūrė LDK). Pažinties metu Eugenijui buvo 35 metai. Tai buvo išsilavinęs, inteligentiškas, santūrus vyriškis, Vokietijoje baigęs ekonomikos ir istorijos studijas, parašęs disertaciją apie valstiečių padėtį Lietuvoje. Pažintis peraugo į abipusį gilų jausmą. Deja, sūnaus pasirinkimui griežtai nepritarė Eugenijaus tėvas, nes, jo nuomone, bajorui reikia vesti tik bajoraitę, o Sofija buvo kilusi iš šeimos, kurioje gyvenama iš savo darbo. Be to, ji buvo dailininkė, o tai pono Izidoriaus Rómerio nuomone, visai nederėjo moteriai. Laukti jiems teko ketverių metus ir 1911 m., mirus būsimojo jaunikio tėvui, Eugenijus ir Sofija susituokė.

Tytuvėnų idilė

Po vestuvių jaunavedžiai apsigyveno Tytuvėnų dvare, kuris nuo XIX a. septintojo dešimtmečio buvo Rómerių nuosavybė. Dvaro rūmas pastoviai gyventi buvo netinkamas, jį reikėjo įsirengti. Sofija ir Eugenijus ėmėsi dvaro tvarkymo darbų. Per trejetą metų namai buvo įrengti pagal šeiminkų skonį. Gimė trys vaikai – Sofija Ona, Edvardas Rokas, Eugenija Bronislava. Buities rūpesčiai, vaikai užimdavo visą laiką, atsidėti kūrybai nebuvo kada. Deja, Rómėriai greitai neteko savo namų. 1914 m. rugpjūčio 1 d. prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Greitai Tytuvėnų dvaras tapo pereinamu kiemu, jame nuolat apsidodavo Rusijos kariuomenės būriai. Po kaizerinės Vokietijos pergalių prieš Rusiją, frontui visai priartėjus, Rómėriai nusprendė trauktis ir 1915 m. balandį paliko Tytuvėnus. Kurį laiką šeima glaudėsi pas gimines šiaurės Lietuvoje, bet vėliau patraukė į Baltarusiją, ten įsikūrė ir praleido trejus karo metus. Kai 1918 m. kovo mėnesį tarp sovietų Rusijos ir kaizerinės Vokietijos buvo pasirašyta Bresto taikos sutartis, Rómėriai grįžo į Lietuvą.

Vaizdas, kurį jie pamatė Tytuvėnų dvare, buvo siaubingas. Viskas suniokota, nusiaubta, išplėšta. Okupacinė vokiečių valdžia net neleido Rómėriams grįžti į savo namus ir tik 1918 m. pabaigoje perdavė dvarą jo savininkams. 1919 m. vasarą iškilo nauja grėsmė – bermontininkai (vokiečių ir rusų baltagvardiečių kariniai daliniai, Nepriklausomybės kovų metais okupavę dalį Lietuvos teritorijos), kurie, užėmę Tytuvėnus, elgėsi kaip barbarai ir dar kartą žiauriausiai nusiaubė dvarą. Kareiviai buvo išardę koklines krosnis, sulaužę baldus, aklo naikinimo įniršio apimti netgi supjaustė Izidoriaus Rómerio portretą. Protestuodamas prieš tokį elgesį, Eugenijus Rómeris atsisakė savo pavardę rašyti su vokišku umliautu (dviem taškeliams ant o raidės) ir tapo Romeriu.

Dvare reikėjo kurtis iš naujo. Gimė dar du vaikai – Elena Matilda ir Andrius Tadas. Gausiai šeimai reikėjo ne tik stogo virš galvos, bet ir pragyvenimo šaltinio, galimybės išleisti vaikus į mokslą. Darbo buvo su kaupu. Eugenijus rūpinosi ūkio reikalais, nes po 1922 m. žemės reformos dvarų savininkams palikus po 80 hektarų, Romerių valdos ir pajamos iš jų gerokai sumažėjo. Nemažai išparceliuotų dvarų savininkų, nesugebėjusių tvarkytis naujoviškai, emigravo į Lenkiją. Romerių šeima liko Lietuvoje, nes Eugenijus ne tik pavyzdinčiai ūkininkavo, bet ir investavo į pramonės įmones, duodančias pelną. Sofija su meile ir pasišventimu rūpinosi namais. Apie atidumą dvaro interjero sutvarkymui liudija tokie faktai. Tytuvėnų

S. Romerienės tapytas Maironio portretas.

šeimininkė pati suprojektavo baldus, išsiuvinėjo užuolaidas, o pagal jos nupieštus eskizus vyras Eugenijus ir vyriausioji dukra Sofija Ona per keletą metų kryžiuoku išsiuvinėjo dvidešimt keturių valgomosios kėdžių apmušalus.

Romerienė į dvarą pakvietė iš Vilniaus du auđėjus, kurie pagal ponios nupieštus eskizus audė užtiesalus, rankšluosčius, naminių milą. Tie audiniai buvo labai populiarūs ir tarp kaimynų dvarininkų, ir tarp apylinkės valstiečių. Iš naminio milo pasiūtus kostiumus dėvėjo netgi pats ponas Eugenijus ir visi vaikai.

Šeima gyveno nusistovėjusiu ritmu. Pusryčiaudavo, pietaudavo ir vakarieniaudavo visi kartu, patiekalai būdavo neįmantrūs. Sūnaus Andriaus liudijimu, jei tėvai parveždavo iš Kauno porą kilogramų dešrelių, būdavo puota. Valgiaraštis keisdavosi tik švenčių dienomis arba viešint svečiams. Pačios šviesiausios kartu praleistos valandos būdavo po vakarienės, kai tėvas arba mama garsiai skaitydavo. Vaikų atsiminimu, taip jie susipažino su visų garsiausių pasaulio rašytojų kūryba. Tytuvėnuose labai šventiškai praeidavo Kalėdos. Ponia Sofija pirmiausia papuošdavo eglutę dvaro tarnų ir kumečių vaikams, juos apdovanodavo, o paskui švėsdavo su šeimos nariais. Karalaičiais apgrenti vaikai angeliškais balseliais giedodavo kalėdines giesmes. Metai, pragyventi Tytuvėnuose, buvo šeimos idilės laikai.

Kai vaikai paaugo, Sofija vėl galėjo imtis kūrybos, bet ji jautėsi labai atitrūkusi nuo meno pasaulio. Suprasdamas žmonos kūrybinį nerimą, Eugenijus Romeris sutiko, kad 1923 m. ji išvažiautų į Paryžių. Po šios kelionės ji tarsi naujai atgimė kaip dailininkė. Be to, neliko buities rūpesčių, nes sumaniai vyro tvarkomas ūkis ir įmonės davė pelną, finansinės galimybės leido samdyti ekonomę, vaikų aukles. Romerienė įsirengė dirbtuvę ir galėjo tapyti. Daugiausia tapė portretus, jai pozudavo garsūs Lietuvos žmonės, Romerių bičiuliai, dailininkės vaikai, dvaro kumečiai, apylinkių valstiečiai. Kumečiams ir valstiečiams už pozavimą visada sumokėdavo, priklausomai nuo sugaišto laiko. Sofija Romerienė nutapė Kazio Griniaus, Antano Merkio, Juozo Tumo-Vaižganto, Mstislavo Dobužinskio, Kajetono Sklėriaus ir kt. portretus. Vasaromis iš netoliese esančio gimtojo Pasandravio į Tytuvėnus atvažiuodavo Maironis. Atsidėkodamas dailininkei už nutapytą portretą, Poetas paskyrė jai eilėraštį, kuriame rašė:

*Išliksiu aš gyvas paveiksle tame
Net tuomet, kai kūnas, užbertas žeme,
Ilsėsis, klajones užbaigęs visas!..
Išliksiu ne vienas: išliksi vardu,
Kurį sumaningai pirštelių raštu
Nemirštamas atvaizdui dėjai varsas.
Nors mūsų pasauliai kita mintimi
Nuausta, vardai sau neliks svetimi,
Net žemės klajones užbaigus visas.*

(Tęsinys kitame numeryje)

Įamžinti lietuvių rašytojų pėdsakai Šveicarijoje

ALGIS VAŠKEVIČIUS

Specialiai „Draugui“ iš Lietuvos

Daug garsių Lietuvos poetų ir rašytojų – Maironis, Salomėja Nėris, Jurgis Baltrušaitis, Jonas Biliūnas, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis-Putinas, o taip pat Sigitas Geda, Marcelijus Martinaitis, Jurgis Kunčinas ir kiti mokėsi, gydėsi arba dirbo nuostabaus grožio šalyje Šveicarijoje. Šioje šalyje liko jų pėdsakai, kuriuos nutarta įamžinti – neseniai išleista knyga „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje: sugrįžimų akimirkos“.

Tai unikali knyga – ir tuo, kad ji yra dvikalbė, nes šalia lietuviško yra ir tekstas vokiečių kalba, ir tuo, jog ją parašė ne rašytojai, o Šveicarijoje dabar gyvenantys lietuviai – septynios aktyvios moterys ir vienas vyras. Būtent Šveicarijos Lietuvių bendruomenės pirmininkė Jūratė Visockytė-Caspersen užsidegė sumanymu įamžinti knygoje tas vietas šioje šalyje, kur lankėsi, mokėsi, gydėsi ir gyveno minėti lietuvių rašytojai.

„Viskas prasidėjo dar 2007 metais, kai nutarėme įamžinti Maironio atminimą Šveicarijoje. Viena mokytoja archyvuose surado faktą, kad eilėraščių 'Jaunoji Lietuva' didysis lietuvių poetas baigė rašyti švento Šarlio viloje Šveicarijoje, tad beliko ją surasti ir pabandyti ten įamžinti Maironio atminimą“, – sakė „Draugui“ Kaune įsikūrusio Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė.

Skulptorius Leonas Pivoriusas sukūrė Maironio bareljefą, kuriam šriftą parinko Albertas Gurskas. Tiesa, dabar ši vila turi privačius savininkus, tad teko viską suderinti, gauti jų leidimą tokiam bareljefui pritvirtinti. Tai buvo padaryta 2007-ųjų birželį, iškilmėse dalyvavo poetas Marcelijus Martinaitis, literatūros kritikė Viktorija Daujotytė, o naująjį bareljefą pašventino specialiai iš Romos atvykęs kanauninkas Remigijus Saunorius. Taip Šveicarijoje buvo pažymėta dar viena su Lietuva susijusi vieta – iki šiol čia buvo tik Vasario 16-osios akto signataro Jurgio Šaulio kapas Lugane.

Netrukus po to kilo sumanymas pasidomėti ir kitais lietuvių kūrėjais, kurie buvo atsidūrę Šveicarijoje. XIX amžiuje mūsų šviesuoliai vyko studijuoti į Sankt Peterburgą, Maskvą, Minską ar Krokuvą, o, Lietuvai tapus nepriklausoma, XX amžiaus pradžioje nemažai jų jau rinkosi Friburgo, Lozano, Bazelio mokslo įstaigas Šveicarijoje. Yra paskaičiuota, kad vien tik Friburgo universitete iki Antrojo pasaulinio karo studijavo ir daktaro disertaciją apsigynė apie 30 lietuvių.

„Mūsų tautiečiai Šveicarijoje ėmėsi nelengvo darbo – studijavo archyvuose rašytojų laiškus, kūrinius, ieškojo vietų, kur jie gyveno. Jie rinko me-

A. Ruseckaitė džiaugėsi, kad įamžinti lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje.

Rašytojas P. Venclovas ruošiasi kelionei į Ameriką.

Naujosios knygos viršelis.

džiagą ir ją paruošė, o mes čia, Lietuvoje, juos konsultavome. Šveicarijoje viskas labai pastovu – namai, gatvės daug metų nekeitė pavadinimų ar numerių, tad buvo galima juos surasti. Aš pati lengvai suradau vietą, kur atvykusi Salomėja Nėris laukė pasimatymo su profesorium Juozu Eretu, namą, kur gyveno ir „Laimės žiburį“ sukūrė Jonas Biliūnas, kitas vietas“, – pasakojo A. Ruseckaitė.

Knygoje pasakojama ir apie J. Baltrušaičio bei

S. Kymantaitės-Čiurlionienės, dirbusių diplomatinį darbą Tautų Sąjungos būstinėje, gyvenimą svetur, apie Balio Sruogos keliones į Alpes su savo studentais ir apie dabartinių laikų mūsų rašytojų viešnages šioje šalyje.

Praėjusiais metais septyni Kauno rašytojai ir fotografas Zenonas Baltrušis nuvyko į Šveicariją ir aplankė tas vietas, kurios susijusios su minėtais lietuvių kūrėjais. Jie ne tik sekė lietuvių rašytojų pėdsakais, bet ir pristatė savo knygas, o Z. Baltrušis padarė daug išpūdingų fotografijų ir grįžęs įvairiuose Lietuvos miestuose rengia jų parodą. Ji jau sulaukė didelio susidomėjimo Kaune, Vilniuje, o dabar atkeliavo ir į Marijampolę.

„Kai mes tos kelionės metu džiaugėmės nuostabiais Alpių vaizdais Šveicarijoje, ten gyvenančios lietuvės neslėpė nostalgijos. „Jums reikia Alpių, o mums reikia Lietuvos“, – sakė jos mums“, – pasakojo A. Ruseckaitė.

Šį projektą parengė ir kelionę į Šveicariją suorganizavo poetė Dovilė Zelčiūtė. Joje dalyvavusi humoristė, knygų vaikams autorė Rita Vinciušienė sakė, kad tai buvo išties išpūdinga išvyka, kurios ji nepamirš visą gyvenimą. Jai pritarė ir rašytojas Petras Venclovas. A. Ruseckaitė išdavė paslaptį – šis rašytojas neseniai laimėjo Amerikos lietuvių tautinės sąjungos skelbto literatūrinio konkurso premiją ir ruošiasi kelionei už Atlanto.

„Kai pakilome ant Maironio aprašyto Rigi Kulm kalno ir skaitėme ten jo eiles, toks jaudulys visus apėmė, kad net pradėjome verkti“, – pasakojo kelionės išpūdžius Kauno rašytojai. Kalnų ir tarpeklių, žaliuojančių Alpių grožis įamžintas dešimtyse Z. Baltrušio fotografijų. Fotografas sakė, kad keliaujant su grupe, nebuvo lengva dirbti, bet jis stengėsi įamžinti kuo daugiau vietų, susijusių su mūsų kūrėjais.

Kelionėje dalyvavęs literatūros tyrinėtojas Juozas Jasaitis teigė, kad 240 puslapių knygą, kurios leidimą finansavo Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, išties įdomu skaityti. Ji gausiai iliustruota nuotraukomis, galima pamatyti, kaip vienas ar kitas su Lietuvos kūrėjais susijęs pastatas atrodė anksčiau ir kaip jis atrodo dabar, čia spausdinama ir nemažai eilėraščių. Knyga išleista 1 000 egzempliorių tiražu, 300 knygų yra padovanauta Lietuvos bibliotekoms.

Pernai gruodį iš Šveicarijos atvykusi J. Visockytė-Caspersen pasirašė knygų dovanojimo aktą ir džiaugėsi, kad Šveicarijos lietuvių darbas sudomino skaitytojus Lietuvoje, nes knyga čia išties populiari. Dvylikos garsių lietuvių rašytojų sąsajos su Šveicarija sudomino daugelį, atsirado nemažai žmonių, kurie nutarė patys nuvažiuoti į Šveicariją ir surasti knygoje aprašytas vietas, nors tai nėra labai lengva – reikia iš anksto pasiruošti, išstudijuoti šią knygą. □

Kauno rašytojus sužavėjo kelionė lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje.

A. Vaškevičiaus nuotr.

Menas pergyvena amžius

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Šiandien siūlome iš arčiau susipažinti su dviem Vilniuje gyvenančiais kolekcininkais, kurių meno rinkiniai, ko gero, šiuo metu yra patys įdomiausi ir vertingiausi Lietuvoje. Tai ilgametis Vilniaus universiteto bibliotekininkystės katedros dėstytojas, knygos istorijos tyrinėtojas prof. Vladas Žukas bei verslininkas, Valdovų rūmų mecenatas, knygos „Sėkmės formulė – verslas, rinka, pinigai – aforizmuose“ sudarytojas Edmundas Armoška. Tai rimti kolekcininkai, kurie savo lobynų neslepia, o viešai juos rodo visuomeninėje erdvėje. O svarbiausia – jų sutelkti lobynai jau priemami dažnam, nes neseniai buvo išleisti ir vieno, ir kito kolekcijos albumai – Vlado Žuko „Susitikimai su daile“ bei „Lietuvos dailės atodangos. XVI–XXI amžiai. Edmundo Armoškos dailės kolekcijos paroda“.

Kolekcijos pradžia – neatiduoti amerikiečiui?

Vladas Žukas savo kelią į kolekcionavimą yra apibūdinęs taip: „Polinkis kolekcionuoti, matyt, yra įgimtas – daugelis žmonių ką nors renka. Ir aš nuo paauglystės metų rinkau pašto ženklus, knygas, vėliau meno kūrinių reprodukcijas, keramiką – grįždamas iš kurios nors šalies parsiveždavau vazą arba keraminę lėkštę. Dar vėliau atėjo eilė paveiksams. Kolekcininko aistra – intelektualinį arba estetinį malonumą teikiantis užsiėmimas ar vienas iš būdų įprasinti savo gyvenimą pozityvia veikla visuomenei – kaupiant ir išsaugant kultūros vertybes. Ir dar – kolekcininkas, ypač meno kūrinių supamas, nesijaučia vienišas...“

Su žmona Eleonora Žukas susituokė 1951-aisiais. Tuomet jų bendrabučio kambarėly puošė reprodukcijos, bet taip pat ir žmonos dar vokiečių okupacijos metais turgyje pirktas Jono Mackevičiaus „Žiemos etiudai“ bei kauniečio draugo Edvardo Medonio dovanotas nedidelis Leonardo Kazoko darbelis „Žiemos peizažas“. Tačiau rimtesnis postūmis įvyko kiek vėliau. Žukas prisimena, jog šeštojo dešimtmečio viduryje Kajetono Sklėriaus akvarelė „Klaipėdos uostas“ iš Emilijos Grajauskaitės-Požukienės pirkto „skatinamas kultūrinių motyvų – dailininkė sakė, kad akvarelę noris įsigyti Amerikos lietuvis. Maniau, kad negalima leisti išvežti meno vertybių...“ Netrukus po to Žukas įsigijo keletą Jono Kuzminskio ir Albinos Makūnaitės graviūrų, o bibliotekininkystės katedros vedėjas Levas Vladimirovas jam padovanojo Kazio Šimonio paveikslą „Muzikos akordai“. Rimtas kolekcionavimas prasidėjo 1969-taisiais, tačiau po kokių šešerių metų aistra išblėso. Pritrūko vietos bute, nebuvo nei laiko, nei jėgų, o juolab pinigų tolimesniam rinkinio auginimui. Prie pamulto pomėgio Žukas grįžo tik 2005-aisiais, kai sūnus Edvidas ėmėsi meno verslo. Nuo tada Žukas vėl lankydavosi dailininkų studijose.

Šiame straipsnyje norėčiau apžvelgti tai, ką šie du žymus kolekcininkai yra išsaugoję iš išėvijios dailininkų kūrinių. Kokia buvo jų rinkimo filosofija? Ilgametis bibliotekininkystės katedros dėstytojas Žukas tvirtina, kad „iš Lietuvos kilusių užsienio dailininkų kūryba – taip pat mūsų kultūros dalis. Gyvenimas ir kūryba svečiose šalyse – jų biografijos taša. ...Privalome rinkti jų kūrinius, integruoti į bendrą nacionalinę kultūrą. Tai ir buvo vienas motyvų žvalgytis tautiečių dailininkų kitose pasaulio šalyse“.

Žuko rinkinyje atstovaujamos trys išėvijios dailininkų kartos. Vieni, 1944 m. apleisdami tėvynę, buvo jau subrendę kūrėjai, kiti – vos pradėję studijas arba jas pradėjo pasitraukę iš Lietuvos. Trečiai grupei

priklauso kitose šalyse gimę dailininkai. Įvairiais keliais į Žuko pastogę suplaukė daugiau nei šimtas išėvijios dailininkų darbų, daugiausia grafikos (tai natūralu, nes ji kur kas paprasčiau transportuojama) – iš JAV, Australijos, Prancūzijos, Kanados, Lenkijos, Vokietijos, Rusijos, Šveicarijos, Urugvajaus.

Verslininkas, pakvaišęs dėl meno

Lietuvos sostinės svečiai dažnai užklysta į J. Basanavičiaus gatvę – čia priešais Lietuvos Kultūros ministeriją stovi žymaus verslininko Edmundo Armoškos pastatas (anksčiau čia buvo įsikūrusi „Maldžio“ galerija). Buvęs imtynininkas dabar – didelis dailininkų mecenatas, dažnai įsigyjantis savo mėgstamų dailininkų Augustino Savicko, Šarūno Saukos, Algio Skačkausko, Solomonio Teitelbaumo drobes. Drįsčiau teigti, kad jei nei jis, minėtiems dailininkams būtų gerokai sunkiau pragyventi iš savo kūrybos.

Kai 2008 m. vasarą Edmundo Armoškos rinkinys buvo rodomas Lietuvos Dailės muziejuje Vilniuje, kolekcijos savininkas štai kaip apibūdino save ir per daugelį metų surinktą turą: „Manau, kad domėjimasis menu išugdė šeima bei aplinka, kurioje augau. Mama rinko lituanistinės literatūros knygas, kurias mėgau skaityti. Užaugęs pradėjau rinkti įvairius meno kūrinius: tapybos, skulptūros, taikomiosios dailės ir net antikvarinius baldus. Pajutau šio viliojančio užsiėmimo skonį ir didžiulį atradimo džiaugsmą, panašų į potraukį žvejybai ar medžioklei. Apimdavo didelis džiaugsmas atradus retą paveikslą ar sužinojus jo atsiradimo istoriją. Pamažu supratau, kad meno vertė amžina, o kitų daiktų – laikina. Menas pergyvena amžius – o svarbiausia – tu gali jį išsaugoti ateinančioms kartoms... Kviečiu visus aktyviuosius mūsų visuomenės narius domėtis menu, linkiu pažinti mūsų kultūros paveldą. Patikėkite, tai ištis įdomus pasaulis. Tikrai nėra nieko geresnio, įdomesnio, puikesnio – tai yra viliojantis gyvenimas“.

Dvi birbynės – vienas tonas?

Albumo „Susitikimai su daile“ sudarytojas menotyrininkas Helmutas Šabasevičius mano, jog Vladas Žukas sukaupe vertingą svečiose šalyse prigijusių ar šaknis įleidusių menininkų darbų rinkinį, atspindintį stiliaus

požiūriu margą tapybos ir grafikos peizažą. Anot jo, turėję galimybę nevaržomai plastinių idėjų raiškai, svetur kūrę menininkai labai individualūs. Čia tikrai galima sutikti su H. Šabasevičiumi: dekoratyvi Jono Rimšos tapyba atspindi spalvingus Taičio vaizdus, Alfredo Stanevičiaus kompozicijoje – grafiški ir tapybiški Urugvajaus ornamentai, greta jų – lakoniškos, minimalistinės Kazio Varnelio drobės, Elenos Urbaitytės kompozicija, spalvingas, ekspresyvus Viktoro Vizgirdos peizažas. Turtingas ir Žuko išėvijios grafikos rinkinys – Pauliaus Augiaus iliustracijos, sudėtinga vaizdų struktūra pasižymintys nespaltoti Vytauto Igno ir dinamiški paspalvinti Vytauto Kasiulio linoraižiniai. Penki Viktoro Petravičiaus estampai, sukurti pokario metais, atskleidžia tas apibendrintų plastinių idėjų erdves, kuriose skleidėsi vėlesnioji grafiko kūryba.

Pasklaidykime Vlado Žuko kolekcijos albumą. Nors tekste nepažymėta, esu beveik tikras, kad šiame albume nėra atspausdinti visi jo turimi darbai. Pirmasis albumo skyrius „Tapyba Lietuvoje 1918 – 1940“ rodo, kad ši Žuko kolekcijos dalis, palyginus su tuo, ką iš to paties periodo yra surinkęs Edmundas

Žvejai. XX a. 6 dešimtmetis. Vytautas Kasiulis.
(Iš V. Žuko rinkinio)

Armoška, yra gerokai kuklesnė. Tačiau užtinkame čia porą žinomų tapytojų, kurie karo metu išbėgo į Vakarų ir apsigyveno Amerikoje. Albumui svarumo suteikia aštuoni stiprūs prieškariniai Adomo Galdiko guašai ir akvarelės, o taipogi dekoratyvus, akiai malonus Viktoro Vizgirdos natūrmortas „Gėlės“ (1929). Pokario metų lietuvių tapybos užsienyje dalyje vėl matome Vizgirdą („Gamtovaizdis Vermonte“, 1969). Šalia rikiuojasi Henriko Šalkausko ir Prano Urbono (Australija), Alfredo Stanevičiaus (Urugvajus), Birutės Markuzos – Bialostockos (Lenkija), Elenos Urbaitytės (Didž. Britanija), Kazio Varnelio, Vytauto Virkau, Vytauto Igno, Jono Rimšos, Ados Sutkuvienės, Prano Lapės, Jadvygos Paukštienės, Adomo Varno ir Kazimiero Žoromskio (visi iš JAV) drobės. Pirmosios nepriklausomos Lietuvos grafikos skyriuje randame Galdiko „Peizažą“, Jonyno „Šv. Pranciškų“, keturis Petravičiaus lakštus iš liaudies pasakos „Gulbė karaliaus patį“ ir du Valiaus lakštus iš serijos „Tragedija mūsų pajūryje“. Pokario lietuvių grafiką užsienyje atstovauja Vaclovas Ratas, Henrikas Šalkauskas, Telesforas Valius, Adolfas Vaičaitis bei Eva Kubbos iš Australijos, Antanas Mončys, Pranas Gailius, Vytautas Kasiulis bei Žibuntas Mikšys iš Prancūzijos, Juzė Katiliūtė iš Šveicarijos, Algimantas Švėgžda iš Vokietijos, Viktoras Petravičius, Vytautas Ignas, Vytautas Kazimieras Jonynas, Paulius Augius, Romas Viesulas, Algirdas Kurauskas, Vytautas Virkau, Pranas Lapė, Magdalena Birutė Stankūnė, Irena Mitkutė, Austė Pečiūraitė iš JAV. Reikia pasidžiaugti, kad albumo pabaigoje pateikiama trumpa kiekvieno kolekcijoje esančio kūrėjo biografija.

„Lietuvos dailės atodangos. XVI–XXI amžiai. Edmundo Armoškos dailės kolekcijos paroda“ albumo sudarytoja dailėtyrininkė Nijolė Tumėnienė įvade pastebi, kad „pagal XX a. pirmosios pusės nepriklausomos Lietuvos tapybos rinkinį, pasižymintį vientisumu, galima susidaryti pakankamai išsamų to meto tapybos vaizdą ir spręsti apie jos raidą, krypčių įvairovę, meninių individualybių išaugimą ir pagrindinę dailininkų orientaciją į Vakarų Europos meną“. Čia matome Kauno meno mokyklos įkūrėjo J. Vienožinskio sukurtus portretus, mokyklos pedagogų A. Galdiko, Didžioko, P. Kalpoko, J. Mackevičiaus, K.

Sklėriaus darbus. Kolekcija, anot dailėtyrininkės, „atspindi visas svarbiausias to meto dailės kryptis: realizmą – Jono Mackevičiaus, Povilo Puzino, Petro Kalpoko, Jono Vaičio, Eugenijaus Kulviečio paveikslai; poimpresionizmą – Vlado Eidukevičiaus, Vytauto Kairiūkščio ir kitų dailininkų, linkusių į ekspresionistines raiškos priemo-nes kūrinius: Adomo Gal-

Nukelta į 8 psl.

Moteris su cigarete. Apie 1930.
Ada Peldavičiūtė-Montvydienė.
(Iš E. Armoškos rinkinio)

Bronės Jameikienės portretas. 1949.
Adolfas Valeška. (Iš E. Armoškos rinkinio)

J. Marcinkevičiaus aštuoniasdešimtmečiui

Atkelta iš 3 psl.

Atėjo ta diena, kad pagaliau sujungtumėm savo pilietinę ir politinę valią, intelektualinius bei kūrybinius savo išteklius, visas savo kūno ir dvasios jėgas – kad sujungtumėm save Lietuvos atgimimui“. Aukščiausias lietuvių tautinės savimonės taškas ir jo prasmė, suformuluota Justino Marcinkevičiaus. Dar Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos sesijai 1988 m. lapkričio 11 d. Justinas Marcinkevičius pateikė svarbiausius siūlymus: dėl lie-

Rasa Kubilienė, premjeras Andrius Kubilius, J. Marcinkevičius ir vakaro vedėjas Valentinas Sventickas.

tuvių kalbos valstybingumo, dėl tautinės vėliavos, dėl himno – Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“, dėl Vyčio herbo. Galima sakyti, kad didžiulį savo autoritetą poetas metė į rizikos ugnį. 1988-aisiais rizika tebebuvo didelė.

Turime prisiimti atsakomybės dalį už tai, kaip pirmaisiais nepriklausomybės metais buvo elgiamasi su Justinu Marcinkevičium; jau net geras jaunosios kritikos tonas reikalavo Marcinkevičių bent apeiti arba nors pavadinti prisitaikėliu, konformistu. O, kaip skaudžiai pasitvirtina: kalti būna tik talentingieji, tik reikšmingieji. Taip, talentas yra kaltė. Garbė mūsų aukštiesiems dvasininkams, viską supratusiems, palaikiusiems poetą savo meile – kardinolui Vincentui Sladkevičiui, Tėvui Stanislovui, monsinjorui Kazimierui Vasiliausku, laikiusiam Justiną savo jaunesniuoju broliu.

1991-ųjų vasarą rudenį rašyta „Taburetė virš galvos“ aiškina, motyvuoja, gražina prie giliai savyje užslėptų patirčių; fragmentai spausdinami „Pažadėtoje žemėje“ (2009), po aštuoniolikos metų, tik po aštuoniolikos metų, kad nebūtų padidinta pykčio, ginčų. Bet būtų paaiškinta – kad ir vėliau.

Nepaneigiama tai, ką suvokia ir pats poetas, kad jo žodis yra, kad yra kalbos statinys, kurio apeiti negalima. Pasirenkama negailestinga sau pačiam laikysena: „žinau, kad galit peržengti mane...“. Juk „peržengtas“ buvo ir Maironis. Tik išlyga – „jei tai, kas nauja, pilna bus žmogaus...“. Taip, Justino Marcinkevičiaus pozicija, etinė laikysena: su žmogum, su tauta, su savaisiais. Niekur neapeiti žmogaus, ginti žmogiškumą, santarvę, darbą kaip moralumo pamatą.

Justinas Marcinkevičius kaip ir visa jo karta (rašytojų, dailininkų, muzikų, žemdirbių, darbininkų, inteligentų) priklauso kylančiai ir keliančiai Lietuvos dvasinei bangai, susidūrusiai daugiausia iš varganesnių kaimiečių vaikų, neišstremtų, neišvežtų, nepatekusių į kruviną mėsmalę. Rečiau iš inteligentų, palenkusių galvas, neišmestų iš universitetų, institutų. Per jauni pokariu, kad dauguma žūtų ir išsižudytų, išėję į viešumą jau po Stalino mirties, viltingai, nors ir su greit išblėsusiom iliuzijom sutikę vadinamąjį „atlydį“. Kilimas – jį galima matyti iš įvairių pusių, net iš legendinių „Žalgirio“ pergalių. Stiprėjantis tautos kūnas gimdo stiprią valią – kūrybai, darbui, jėgų kaupimui *tai dienai*, kuri turi ateiti, kai Marcinkevičius ištars: „Pagaliau atėjo ta diena“. (Kai tautos kūnas silpsta,

nebegali laimėti net „Žalgiris“, jis nyksta). Justino Marcinkevičiaus dramatinė trilogija („Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“) buvo karti piliulė valdžiai, ją reikėjo praryti. Praryti skanduojamą Lietuvą. Praryti Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejų. Iš to kultūrinio elito išaugo Sąjūdis, jo autoritetai. Gal prisiminsime, kad pirmajame mitinge, vykusiame Katedros aikštėje, spontaniškai ėmus aukoti pinigais, iškilo klausimas, kas juos paims, pasaugos, kuo pasitikėti, iš visų pusių ėmė aidėti – Justinas Marcinkevičius! Spontaniškas pasitikėjimas, savaiminė empatija – to negalima paaikškinti, pagrįsti, motyvuoti. Tai didžiausia galia; nukreipta į žmogų, – iškelia jį, pastato į vietą, kuri jam priklauso vien pagal pasitikėjimą. Kūryba visada svarbi, bet atrodo, kad tokiais atvejais nulemia ne tik ji. Kažkas dar. Kažkas *dar*, kas galiausiai pačiam žmogui sukelia didelį, nepraeinantį liūdesį. Justinas Marcinkevičius yra ilgai išbuvęs toje aukštumoje, joje tebėra, gal jau realiai ir nebebūdamas. Įstabus prasilenkimas: lyg ir nebegali būti, o tebėra. Aštuoniasdešimtmetis patvirtina: taip, tebėra. *Atvirieji eilėraščiai* lieka pri-

silenkę prie to, kas kadaise atsivėrė rinkiniu „Gyvenimo švelnus prisiglaudimas“, patvirtinsiu, kad lyrika – aukščiausias kalbos menas. Prigimto, paties gražiausio žodžio skonis ant lūpų, *klausanti ir klausianti dvasia*.

Justino Marcinkevičiaus kūryba dvinarė, dvi-polė: galima sakyti, kad vienas jos polių priklauso tautai ir jos struktūroms (kultūrinėms bei valstybinėms), antrasis – žmogaus atskirumui, savęs ieškojimui tėvynėje, kalboje, gamtoje.

Turėti daug *natūros*, daug patirti, pakelti, išgyventi, sulaukti gražių metų, likti oriam, išmincingam ir kūrybingam – ko dar gali tikėtis XX a. peržengęs ir XXI amžiaus permainingumą, komplikuotumą jau patiriantis žmogus ir poetas. Poetas, kuris kaip rūpestingas žemdirbys, savo aštuoniasdešimtmetį sutinka sutvarkęs savo kūrybos ūkį: kas buvo perleistina, perleides, kas atstatyti, atstatęs, kas neberekalinga, atgyvenę, sukrovęs į pašiūrę, mūsų vadinamą archyvais.

Kadaise Marcelijus Martinaitis, dar jaunas, yra ištaraš apie Justiną Marcinkevičių: poetas, kurį sau kuriasi patys žmonės. Daugiau už tai nebūna, bet nebūna ir taip, kad mylintys ir mylimi nebūtų žeidžiami.

Ką girdime šį pavasarį, švėsdami ir savo nepriklausomo gyvenimo dvidešimtmetį? Girdime ir nujauciamo – kad vis labiau kyta, aukštėja, visuotinėja Justino Marcinkevičiaus „Kaip laisvė“. Greičiausiai isitvirtins tautinėse šventėse – kaip poetinė laisvės manifestacija iš taip toli – iš 1974-ųjų. O „Lopšinė gimtinei ir motinai“ jau giesmė, kaip Maironio „Lietuva brangi...“, tokia giesmė šalia Baranausko, Zauerveino, Kudirkos himniškųjų tekstų turėjo atsirasti; kad iš praeities stiprybės semtis raginami sūnūs neužmirštų esą ir motinų-motulių vaikai. Kad iš širdies giedotume saldžią genties bendrybę, užmaršties paguodą atmintyje: „Užmik ir tu, motule, / juodų arimų gėle! / Vaikai gražiai sugulę. / Rugiai žaliai sužėlę“ (1981).

Iš Justino Marcinkevičiaus pasiimtos, jau liaudies dainos („Oi, užkilokit vartelius...“ ir ne tik ši), galiausiai eilėraštis, virstantis visuotine tautine giesme.

Turime gerų poetų. Poetų, galinčių stebinti pasaulį, atstovauti Lietuvai pasaulyje – garbė jiems. Justinas Marcinkevičius yra tautinis poetas – nebijokime to ištarti. Tautiniai poetai girdi ir pasauli, bet daugiausia semiasi iš tautos patirties, kalbos. Jie ruošia tautą išbandymams ir atgimimams. Budi ir būna kartu. Labiausiai dainomis ir giesmėmis.

Vienoj trumpoj ir gražioj kalboj, jau šiųmetėj, sukaktuvinėj, poetas ištaraš esąs nevertas gražių žodžių, stabelėjo, kiek pamastė ir pasitaisė: *gal truputį ir vertas... Kaip mažame, atvirame eilėraštyje: nevertas, bet truputį ir vertas*.

Leiskite ir mums pasakyti – *vertas*. □

(Straipsnis pateikiamas sutrumpintas – red. past.)

Menas pergyvena amžius

Atkelta iš 7 psl.

diko, Antano Samuolio, Prano Domšaičio, Viktoro Vizgirdos darbai, ankstesnę ir vėlesnę konstruktyvią pokūbistinę Stepono Riomerio ir Stasio Ušinsko tapybą, reiškusių sugrįžimą prie klasikos tradicijų. Tarp eksponuojamų kūrinių vienas geriausių Neemijos Arbit Blato portretų – „Režisieriaus Juozo Vaičkaus portretas“ ir „Salomėja“, pasižyminti lietuvių tapyboje užmirštu siužetu bei kubistinio stiliaus priemonėmis“.

XX a. antroje pusėje unikali yra Vytauto Kasiulio darbų kolekcija, pagal kurią, kaip teigia Nijolė Tumėnienė, „suvokiame šio dailininko tapybos pobūdį, netgi jos raidą nuo karo metų didelės apimties turiningų tamsaus kolorito paveikslų iki lyriškų, nostalgikų ir spalvingų, sukurtų išėivijoje“. Dailininko Adolfo Valeškos kūryba taip pat apima Pirmosios nepriklausomos Lietuvos ir išėivijos laikus. Kolekciniško įsigyti Lotynų Amerikoje gyvenusio Jono Rimšos tapybos darbai papildė Lietuvos dailės muziejaus turimą rinkinį, padeda suvokti, ką tapė dailininkas ne Taityje, o Bolivijoje.

Edmundo Armoškos kolekcijos albume nerasime smulkios klasifikacijos (gal dėl to, kad jis specialiai

nerinko išėivijos kūrybos), tačiau rinkinyje netrūksta unikalių drobių, kurių autoriai pokario metais dirbo išėivijoje, ypač JAV. Piramidės viršūnėje – jau mūsų minėtos dvi prieškarinės Arbit Blato drobės, o taipogi ketvirtajame dešimtmetyje jo tapyti „Paryžius“ bei „Gėlės“. Kito žinomo litvako Makso Bando kūryba taipogi atskleidžiama Armoškos rinkinyje („Gėlių natūrmortas“, iki 1930-tųjų). Stiprūs, ypač mėlynos spalvos, potėpiai būdingi Prano Domšaičio darbams. Kataloge jų net septyni, įskaitant keturis, tapytus trečiajame dešimtmetyje. Netrūksta kolekcijoje ir vertingų Adomo Galdiko kūrinių, ypač guašų bei akvarelių, sukurtų 1929–1942 metais. Ypač gausus ankstyvasis (iki 1943-tųjų) Vytautas Kasiulis. Adomas Varnas kataloge atstovaujamas penkiais prieškariniais darbais, įskaitant Basanavičiaus bei Maironio portretus, Viktoras Vizgirda – septyniomis drobėmis iš 1931–1943 m. laikotarpio. Norėtusi pasidžiaugti ir trimis rečiau sutinkamais

Mergaitė su gėle. Apie 1929. Adomas Galdikas. (Iš V. Žuko rinkinio)

menininkais, kurių darbai puošia šį rinkinį: tai Ada Peldavičiūtė-Montvydienė ir Povilas Puzinas (abu mirė 1967 m. Niujorke) bei Adolfas Valeška (1993 m. iš JAV grįžo į Kauną, kur po metų mirė). Armoškos rinkinyje – ir keli aktyviai išėivijoje pokario metais kūrę tapytojai: Jonas Rimša, Algimantas Švėgžda, Albertas Vesčiūnas.

Sudėtinga lyginti šių dviejų kolekcininkų rinkinius dėl įvairių priežasčių – skiriasi rinkimo laikotarpis, koncepcija, finansinės galimybės, sandėliavimas, pagaliau pažinčių ratas, išgyjant darbus. Įspūdis toks, kad Vladas Žukas kur kas labiau stengėsi surinkti pokario metais išėivijoje dirbusių menininkų darbus, o Edmundas Ar-

moška – komplektuoti prieš karą Lietuvoje kūrusių mūsų garsiausių dailininkų palikimą. Ir vienoje, ir kitoje kolekcijoje nemažai tų pačių vardų. Abu rinkiniai garbingai įeis į Lietuvos dailės aukso fondą, o šio paveldo kaupėjams ir saugotojams Žukui ir Armoškai – didelė meno mylėtojų pagarba ir padėka! □